

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9: 124.2-124.5: 392.3

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.3.21>

Дорожко І. І.
*доктор наук, професор,
завідувач кафедри психологічної та педагогічної антропології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

Малихіна О. Є.
*доктор філософії, доцент,
доцент кафедри психологічної та педагогічної антропології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

Абаньшина С. Є.
*доктор філософії, викладач,
викладач кафедри психологічної та педагогічної антропології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

ВИВЧЕННЯ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

STUDY OF THE STRUCTURAL COMPONENTS OF VALUE-SEMANTIC SPHERE OF PERSONALITY

Сучасне суспільство, в якому відбуваються інформаційно-технічні, технологічні, медіа-комунікативні революції, призводить до кардинальних змін соціуму та формуванню нової науково-освітньої картини світу, в якій знання стають преферентною цінністю, що вимагає відповідного стилю мислення, передбачає появу нового рівня грамотності – технологічної грамотності, змінює форми прийняття управлінських рішень, переглядає зміст і методи надання освіти, корелює систему виховання. Все це детермінує психолого-педагогічне, філософське осягнення сенсу сучасної освіти, постійну працю над засобами організації навчального процесу, методами трансляції знань, технологіями побудови освітніх програм і практик.

На сьогодні система освіти в Україні перебуває на етапі якісного реформування. Зміни насамперед стосуються змісту освіти, її спрямованості, загальної парадигми. Освіта найбільш відчутно реагує на зміни, що відбуваються у світі.

Ціннісно-смысловая сфера особистості виступає важливим критерієм у визначенні її ставлення до загальноприйнятих цінностей. Сучасна невизначена реальність продукує виклики, які вплинуть на розвиток українського суспільства у майбутньому. Чітко виокреслюється необхідність у формуванні нових ціннісних орієнтацій, ціннісного світогляду особистості.

Представлене дослідження присвячене вивченню структурних компонентів ціннісно-смысловой сфери сучасної студентської молоді.

З урахуванням результатів констатувального етапу дослідження було розроблено програму психологічного супроводу розвитку ціннісно-смысловой сфери студентів.

Методологічною основою являються методи психологічного впливу, які базуються на активних методах групової роботи з використанням специфічної форми подачі знань. Програма психологічного супроводу складається з трьох етапів – мотиваційного, розвивального та рефлексивного, кожен з яких складається з декількох стадій, що включають серію групових занять.

Основна мета програми полягає в актуалізації та оптимізації становлення ціннісно-смысловой сфери студентів.

Отже, ціннісно-смысловая сфера студентів, що перебувають в офіційному шлюбі відрізняється більшою осмисленістю життя та екзистенційною наповненістю у порівнянні зі студентами, як неофіційного шлюбу, так і без шлюбу.

Ключові слова: освіта, студент, ціннісно-смысловая сфера, структурні компоненти, програма психологічного супроводу.

Modern society in which take place information-technical, technological, media-communicative revolutions leads to cardinal changes of society and forming new scientific and educational world picture, where knowledge become preferential value, which requires appropriate style of thinking, implies the appearance of a new level of literacy, technological literacy, changes forms of management decision making, review the content and methods of education provision, correlates the system of upbringing. All this determine psychological-pedagogical, philosophical comprehension of the meaning of modern education, constant work on means of organizing the educational process, knowledge transfer methods, technologies for the construction of educational programs and practices.

Today the education system in Ukraine is at the stage of quality reform. First of all changes relate to the content of education, its focus, general paradigm. Education reacts the most to changes taking place in the world.

Value-meaning sphere of personality acts as an important criterion in determining his attitude to generally accepted values. Modern uncertain reality produces challenges that will affect the development of Ukrainian society in the future. Clearly outlined necessity of forming new value orientations, value worldview of the individual.

Presented research devoted to the study of structural components of value-meaning sphere of modern students youth.

Taking into account results of ascertainment stage of the research was developed program of psychological support for the development of students value-meaning sphere.

The methodological basis is the methods of psychological influence, which are based on active methods of group work using a specific form of knowledge presentation. Program of psychological support consist with three stages – motivational, developmental and reflective, each of other consist with a few stages which include series of group classes.

The main goal of a program in actualization and optimization of formation value-meaning sphere of students.

So, value-meaning sphere of students who are officially married differs more meaningfulness of life and existential fullness comparing with students as not official married and without marriage at all.

Key words: education, student, value-meaning sphere, structural components, program of psychological support.

Вступ. Сучасне суспільство, в якому відбуваються інформаційно-технічні, технологічні, медіа-комунікативні революції, призводить до кардинальних змін соціуму та формуванню нової науково-освітньої картини світу, в якій знання стають преферентною цінністю, що вимагає відповідного стилю мислення, передбачає появу нового рівня грамотності – технологічної грамотності, змінює форми прийняття управлінських рішень, переглядає зміст і методи надання освіти, корелює систему виховання. Все це детермінує психолого-педагогічне, філософське осягнення сенсу сучасної освіти, постійну працю над засобами організації навчального процесу, методами трансляції знань, технологіями побудови освітніх програм і практик. Інформаційна доба стимулює процеси глобалізації, що позначаються на всіх сферах суспільного розвитку і продукують як його позитивні відмінності – формування відкритого інформаційно-комунікативного простору, міжкультурні комунікації, академічну мобільність, так і негативні тенденції – системну кризу: соціальну, економічну, освітню.

Шлях України до економічної, політичної й соціокультурної інтеграції у суспільному просторі Європи значною мірою визначається рівнем розвитку національної системи освіти. На сьогодні система освіти в Україні перебуває на етапі якісного реформування. Зміни насамперед стосуються змісту освіти, її спрямованості, загальної парадигми. Освіта найбільш відчутно реагує на зміни, що відбуваються у світі. Вона найбільшою мірою здатна відображати і демонструвати якість трансформації сучасності [1]. Освіта дає можливість особистості, взагалі всій країні, брати участь у міжнародному житті, заявляти про себе у політичній сфері, сприяє накопиченню та збагаченню ресурсів України.

Ціннісно-смілова сфера особистості виступає важливим критерієм у визначенні її ставлення до загальноприйнятих цінностей. Сучасна невизначена реальність продукує виклики, які вплинуть на розви-

ток українського суспільства у майбутньому. Чітко виокреслюється необхідність у формуванні нових ціннісних орієнтацій, ціннісного світогляду особистості.

Мета дослідження. Представлене дослідження присвячене вивченню структурних компонентів ціннісно-смілової сфери сучасної студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь понад 100 студентів III-V курсів денної форми навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Відповідно до заданої мети дослідження, були сформовані групи в залежності від шлюбно-сімейного статусу:

- студенти, що перебувають в офіційному шлюбі;
- студенти, що перебувають у неофіційному шлюбі (незареєстрована форма співжиття);
- студенти, що не перебувають у шлюбі.

Нами було визначено особливості та відмінності ціннісно-смілової сфери студентів з різним сімейним статусом за допомогою методики О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» [4].

Методика направлена на діагностику ціннісної структури особистості, розбіжність між показниками «Цінність» і «Доступність» і, в залежності від співвідношення, степені прояву цих показників, на кваліфікацію цієї розбіжності як «внутрішнього конфлікту», «внутрішнього вакууму» і «нейтральної зони».

Респонденту пропонується список із 12 понять, кожне з яких означає одну із загальнолюдських цінностей (ціннісних сфер). Необхідно порівняти ці поняття-цінності попарно між собою на спеціальній матриці. Проводиться два порівняння (за двома різними критеріями): їх цінності і доступності.

У таблицях 1–3 подано результати порівняння показників ціннісних орієнтацій у студентів з різним сімейним статусом. Середні значення показників за зазначеною методикою, а також результати тестів, що не увійшли в основне дослідження або не показали суттєвих відмінностей у результатах знайшли своє відображення в інших наукових апробаціях [4].

Таблиця 1

Середні значення показників ціннісних орієнтацій у студентів в офіційному шлюбі та неофіційному шлюбі

Показник цінності життєвої сфери	Групи досліджуваних		t-Студента	p
	Офіційний шлюб	Неофіційний шлюб		
Здоров'я	9,82±1,84	8,84±2,00	2,14	0,03
Цікава робота	4,30±1,90	5,32±1,38	-2,60	0,01
Краса природи, мистецтва	1,82±1,36	1,20±1,81	2,25	0,02
Любов	7,50±2,32	8,36±2,23	-2,06	0,04

Як видно з таблиці 1 у студентів в офіційному шлюбі такі цінності як «здоров'я» та «краса природи, мистецтва» є вищими у порівнянні зі студентами у неофіційному шлюбі. За такими цінностями як «цікава робота» і «любов» навпаки вищі показники виявлено у студентів у неофіційному шлюбі, ніж у студентів в офіційному шлюбі.

Це говорить про те, що студенти в офіційному шлюбі відрізняються від студентів у неофіційному шлюбі за рівнем значимості таких цінностей як фізичне та психічне здоров'я, переживанням прекрасного в природі та в мистецтві, але духовна та фізична близькість з коханою людиною та цікава робота для них відіграють менше значення.

Як видно з таблиці 2 у студентів в офіційному шлюбі цінність «здоров'я» та цінність «краса природи, мистецтва» мають вищі показники у порівнянні зі студентами, що не перебувають у шлюбі.

Студенти, що не перебувають у шлюбі мають вищі показники за такими цінностями як «активне, діяльне життя» та «наявність друзів».

Отже, можна стверджувати, що для студентів в офіційному шлюбі вище значення відіграють фізичне та психічне здоров'я, а також переживання прекрасного в природі та в мистецтві. Для студентів, що не перебувають у шлюбі пріоритет становлять повнота та емоційна насиченість життя, наявність хороших та вірних друзів.

Статично значимими ($p \leq 0,05$) виявились цінності «активне, діяльне життя» та «наявність друзів» у студентів в неофіційному шлюбу та у студентів без шлюбу. При аналізі таблиці можна побачити, що студенти без шлюбу мають більші показники за цінністю «активне, діяльне життя» та «наявність друзів», ніж студенти в неофіційному шлюбі, за аналогічними показниками – «активне, діяльне життя» та «наявність друзів». Це говорить про те, для студентів, які не перебувають у шлюбі цінність становлять повнота та емоційна насиченість життя та наявність хороших і вірних друзів.

Результати порівняння показників доступності ціннісних орієнтацій у студентів з різним сімейним статусом. Студенти в офіційному шлюбі мають вищі показники доступності за цінністю «здоров'я»

($5,90 \pm 3,20$), «краса природи, мистецтва» ($5,90 \pm 2,97$), «наявність друзів» ($6,66 \pm 2,20$) ніж у студентів в неофіційному шлюбі, де ці показники становлять – «здоров'я» ($4,40 \pm 3,24$), «краса природи, мистецтва» ($4,58 \pm 2,65$), «наявність друзів» ($4,88 \pm 3,17$).

У свою чергу студенти у неофіційному шлюбі мають вищі показники доступності за цінностями «активне, діяльне життя» ($5,76 \pm 2,37$), «цікава робота» ($5,20 \pm 2,32$), «творчість» ($6,06 \pm 3,54$). У студентів в офіційному шлюбі значення за аналогічними цінностями – «активне, діяльне життя» ($4,56 \pm 2,81$), «цікава робота» ($4,06 \pm 2,28$), «творчість» ($4,36 \pm 2,94$).

Це говорить про те, що для студентів в офіційному шлюбі є більш доступними такі сфери життя як фізичне та психічне здоров'я, можливості до переживання прекрасного у природі та в мистецтві, наявність хороших та вірних друзів. А для студентів у неофіційному шлюбі доступними сферами є повнота та емоційна насиченість життя, наявність цікавої роботи та можливості до творчої діяльності.

У студентів в офіційному шлюбі такі цінності як «краса природи, мистецтва» ($5,90 \pm 2,97$), «свобода як незалежність у вчинках» ($6,48 \pm 2,92$) та «щасливе сімейне життя» ($7,38 \pm 2,86$) мають вищі показники доступності у порівнянні зі студентами, що не перебувають у шлюбі, де аналогічні цінності мають такі значення – «краса природи, мистецтва» ($4,64 \pm 3,03$), «свобода як незалежність у вчинках» ($4,92 \pm 2,74$) та «щасливе сімейне життя» ($4,76 \pm 3,74$).

Студенти, що не перебувають у шлюбі мають вищі показники доступності за цінністю «наявність друзів» ($7,75 \pm 2,58$). У студентів в офіційному шлюбі цей показник становить – «наявність друзів» ($6,66 \pm 2,20$).

Отже, можна стверджувати, що для студентів в офіційному шлюбі більш доступні такі цінності як переживання прекрасного в природі та в мистецтві. Також для них доступні самостійність, незалежність у судженнях та вчинках, щасливе сімейне життя. Для студентів, що не перебувають у шлюбі більшу доступність має така життєва сфера як наявність хороших та вірних друзів.

У студентів в неофіційному шлюбі цінність «свобода як незалежність у вчинках» ($6,04 \pm 2,99$) та цін-

Таблиця 2

Середні значення показників ціннісних орієнтацій у студентів в офіційному шлюбі та без шлюбу

Показник цінності життєвої сфери	Групи досліджуваних		t-Студента	p
	Офіційний шлюб	Без шлюбу		
Активне, діяльне життя	3,04±1,92	3,75±1,62	-2,05	0,04
Здоров'я	9,82±1,84	8,19±2,75	3,52	0,0006
Краса природи, мистецтва	1,82±1,36	1,23±1,41	2,17	0,03
Наявність друзів	5,82±1,75	7,07±2,33	-3,08	0,002

Таблиця 3

Середні значення показників ціннісних орієнтацій у студентів в неофіційному шлюбі та без шлюбу

Показник цінності життєвої сфери	Групи досліджуваних		t-Студента	p
	Неофіційний шлюб	Без шлюбу		
Активне, діяльне життя	3,02±1,58	3,75±1,62	-2,33	0,02
Наявність друзів	5,02±2,72	7,07±2,33	-4,17	0,00006

ність «щасливе сімейне життя» ($6,72 \pm 3,27$) мають вищі показники доступності у порівнянні зі студентами, що не перебувають у шлюбі, де аналогічні цінності мають такі значення – «свобода як незалежність у вчинках» ($4,92 \pm 2,74$), «щасливе сімейне життя» ($4,76 \pm 3,74$).

Студенти, що не перебувають у шлюбі мають вищі показники доступності за такими цінностями як «здоров'я» ($6,66 \pm 3,07$) та «наявність друзів» ($7,75 \pm 2,58$). У студентів в неофіційному шлюбі ці показники становлять – «здоров'я» ($4,40 \pm 3,24$), «наявність друзів» ($4,88 \pm 3,17$). Отже, можна стверджувати, що для студентів в неофіційному шлюбі більшу доступність мають самостійність, незалежність у судженнях та вчинках, щасливе сімейне життя. Для студентів, що не перебувають у шлюбі доступнішими сферами життя є фізичне та психічне здоров'я та наявність хороших і вірних друзів.

Результати порівняння показників ціннісного конфлікту у студентів з різним сімейним статусом. Статично значимими ($p \leq 0,05$) виявились індекси розбіжності таких цінностей як «активне, діяльне життя» та «творчість» у студентів в офіційному шлюбі та у студентів в неофіційному шлюбі.

Студенти в неофіційному шлюбі мають більші індекси внутрішнього вакууму з цінностей «активне, діяльне життя» ($-2,74 \pm 2,67$) та «творчість» ($-3,50 \pm 3,25$) ніж студенти в офіційному шлюбі за аналогічними показниками – «активне, діяльне життя» ($-1,52 \pm 3,29$), «творчість» ($-2,24 \pm 3,08$).

Це говорить про те, що сфера активності, діяльність, повнота та емоційна насиченість життя, а також можливість до творчої діяльності у студентів в неофіційному шлюбі мають більшу доступність ніж становлять цінність для даної групи студентів.

Статично значимими ($p \leq 0,05$) виявились індекси розбіжності таких цінностей як «здоров'я» та «щасливе сімейне життя» у студентів в офіційному шлюбі та у студентів, що не перебувають у шлюбі.

Студенти в офіційному шлюбі мають більший індекс внутрішнього конфлікту з цінності «здоров'я» ($3,92 \pm 3,82$) у порівнянні зі студентами без шлюбу ($1,53 \pm 3,47$). У свою чергу студенти, що не перебувають у шлюбі мають більший індекс внутрішнього конфлікту з цінності «щасливе сімейне життя» ($4,71 \pm 4,19$) ніж студенти в офіційному шлюбі за аналогічними показниками – «щасливе сімейне життя» ($1,68 \pm 2,48$).

Отже, стан внутрішнього конфлікту (стан розриву в системі «свідомість-буття») говорить про те, що у студентів в офіційному шлюбі існує потреба у досягненні такої внутрішньо значимої цінності як фізичне та психічне здоров'я, але немає можливості її досягнення у реальності.

Логічно також, що у студентів без шлюбу виявлений внутрішній конфлікт в досягненні ціннісної орієнтації щасливе сімейне життя, що викликає у даної групи психічну незадоволеність.

Аналіз результатів розбіжності ціннісних орієнтацій у студентів в неофіційному шлюбі та без шлюбу: студенти в неофіційному шлюбі мають

більш високий індекс внутрішнього вакууму за цінністю «активне, діяльне життя» ($-2,74 \pm 2,67$) та вищий індекс внутрішнього конфлікту за цінністю «здоров'я» ($4,44 \pm 4,61$) у порівнянні зі студентами без шлюбу за показниками – «активне, діяльне життя» ($-1,57 \pm 1,85$) та «здоров'я» ($1,53 \pm 3,47$).

Це свідчить про те, що сфера активності, діяльність, повнота та емоційна насиченість життя, у студентів в неофіційному шлюбі мають більшу доступність ніж становлять цінність для даної групи студентів.

Стан внутрішнього конфлікту говорить про те, що у студентів в неофіційному шлюбі існує потреба у досягненні такої внутрішньо значимої цінності як фізичне та психічне здоров'я, але немає можливості її досягнення у реальності.

Студенти, що не перебувають у шлюбі мають більший індекс внутрішнього конфлікту з цінності «щасливе сімейне життя» ($4,71 \pm 4,19$) ніж студенти в неофіційному шлюбі за аналогічними показниками – «щасливе сімейне життя» ($2,60 \pm 3,11$), $p = 0,004$.

Вищі бали за цією шкалою у студентів без шлюбу вказують, що на даному етапі життя існує внутрішній конфлікт в досягненні ціннісної орієнтації щасливе сімейне життя, що викликає у даної групи психічну незадоволеність.

На основі психотерапевтичних підходів до особистості і сім'ї Р.А. Мороз, К.В. Седих, та ін. [2; 3], концептуальних положень про шляхи та засоби розвитку ціннісно-сислової сфери особистості студента С. С. Гусарівської, Г. І. Меднікової, Ю. М. Сошіної, Т. Б. Хомуленко [5; 6], а також з урахуванням результатів констатувального етапу дослідження було розроблено програму психологічного супроводу розвитку ціннісно-сислової сфери студентів.

Методологічною основою являються методи психологічного впливу, які базуються на активних методах групової роботи з використанням специфічної форми подачі знань. Програма психологічного супроводу складається з трьох етапів – мотиваційного, розвивального та рефлексивного, кожен з яких складається з декількох стадій, що включають серію групових занять.

Основна мета програми полягає в актуалізації та оптимізації становлення ціннісно-сислової сфери студентів.

Основні завдання програми:

- 1) поглиблення знань студентів про поняття «цінність», «смісл», «смісл життя» та «сім'я»;
- 2) усвідомлення прийнятої системи цінностей в індивідуальному осмисленні;
- 3) підвищення початкового рівня осмисленості життя та екзистенції;
- 4) самовизначення студентів у феноменологічному просторі загальнолюдських, сімейних та індивідуальних цінностей;
- 5) розвиток комунікативних навичок щодо налагодження міжособистісних відносин, подолання сімейних конфліктів;
- 6) формування умінь свідомо будувати власну життєву стратегію.

В програму включені інформаційні та інтерактивні методи та форми роботи: міні-лекції, перегляд відеоматеріалів (художніх та документальних фільмів, репортажів, соціальної реклами, лекцій психологів, тощо) з наступним їх обговоренням; дебати; мозкові штурми; тренінгові вправи.

До програми психологічного супроводу були залучені студенти, що брали участь в емпіричному дослідженні.

Зокрема, на стадії системно-сімейного блоку програми (розвивальний етап) відбувається:

- ознайомлення студентів із засобами подолання конфліктних ситуацій;
- оволодіння техніками конструктивної поведінки, стилями поведінки в конфлікті в системі між особовою взаємодією;
- ознайомлення з методом генограми як засобом засвоєння паттернів поведінки та успішної емоційної саморегуляції;
- ознайомлення з поняттям «дисфункціональна сім'я» та засобами поліпшення відносин в сімейній системі.

Наведемо приклад одного заняття, що присвячене проблематиці дисфункціональної сім'ї та методам поліпшення взаємовідносин з оточуючими, зміні внутрішніх сімейних стосунків.

На початку заняття ведучий знайомить студентів з поняття «дисфункціональна сім'я» та її особливостями.

Термін «дисфункціональна сім'я» походить від латинських слів «dis» та «functio» та означає порушення або розлад діяльності сімейної системи. Для такої сім'ї характерні деструктивна поведінка одного або кількох членів родини, що негативно впливає на їх особистісний розвиток. Зазвичай проблеми в сім'ї заперечуються, взаємовідносини побудовані на почутті сорому або неповаги до оточуючих, індивідуальні потреби та особистісна ідентичність приносяться в жертву основним потребам родини.

Основними проблемами дисфункціональної сім'ї є:

- неправильний вибір шлюбного партнера (коли чоловік обирає собі дружину яка б, наприклад, замінила йому у майбутніх відносинах його матір);
- незакінчені відносини з батьківською родиною (замість того, щоб вирішувати проблеми разом та радитись один з одним, партнери шукають пораду та підтримку у сім'ї родичів);
- зрада одного з подружжя та загроза розриву відносин (розлучення);
- незареєстроване співжиття як спосіб уникнення відповідальності (коли один з партнерів навмисне уникає офіційної реєстрації шлюбу з метою уникнення фінансової або юридичної відповідальності);
- втрата ілюзій (невідповідність ролевих установок, неправильний розподіл сімейних обов'язків між чоловіком та дружиною, розрив в системі подружніх очікувань і домагань).

Далі ведучий проводить обговорення з учасниками програми з метою виявлення проблем та пропонує пройти методику «Закінчи речення».

Цілі гри:

- краще розуміння самого себе;
- поліпшення відносин з оточуючими;
- зміна проблемних внутрішніх сімейних відносин;
- профілактика конкуруючої поведінки в сімейній системі.

Гравці всаджуються на стільці один проти одного та знайомляться з правилами методики. Пропонується ряд незакінчених речень. Учаснику необхідно дати закінчення речення. Забороняється обговорювати відповіді учасників під час гри. Обговорення проводиться лише в кінці заняття. Ведучий також просить додержувати політику конфіденційності.

Приклади незакінчених речень: «Я повинен...», «Мені потрібно...», «Мій чоловік/дружина повинен...», «Моя цінність як людини виражається в тому що...» і т.д.

Приведемо приклад відповіді одного з учасників гри:

«Якби я набралась сміливості, я б висказала своїй матері всі свої невдоволення прямо в очі. Але я не можу, тому що я її люблю і боюсь її образити. Замість цього я постійно слухаю від неї, який «поганий» в мене чоловік, як він мало заробляє і так далі. Добре, що ми живемо окремо. Майже після кожної зустрічі з мамою у мене трапляються сварки з чоловіком. Починаю порівнювати його та наші відносини з іншими знайомими парами. Розумію, що часом ображаю його, але нічого не можу з цим подіяти. Я вважаю, що набираюсь «негативу» від моєї мами та перенесу його на чоловіка. Але я люблю її і не хочу її образити, адже вона моя мама і радить мені як краще. Але і його я теж люблю. Виходить замкнене коло...».

У кінці заняття проводилось обговорення. Методика дала змогу учасникам по новому розуміти та сприймати проблемні ситуації, що призвело до появи нових емоцій, більш ясного розуміння своїх почуттів.

Після того як учасники мали можливість послухати себе та інших, вони змогли побачити реальні позитивні зміни у родинних стосунках. Політика конфіденційності забезпечила комфортне проведення заняття та психологічну захищеність.

Коллективне обговорення системно-сімейного блоку розвивального етапу програми дозволило зробити наступні висновки:

- сім'я – важлива складова суспільства, де започатковуються, продовжуються і підтримуються моральні устої суспільства. Водночас сім'я може продукувати конфліктні, з точки зору моралі, ситуації;
- системний підхід до визначення сім'ї дає можливість розширити границі сімейних конструктів;
- щоб стати самодостатньою особистістю необхідно бути частиною відповідної структури (сім'ї, роботи, навчання тощо);
- для успішної між особовою взаємодією з оточуючими, членами родини необхідно навчитися бути у ролі іншої людини («підлеглого», «керуючого», «батька», «дитини» тощо).

Висновки. Ціннісно-смилова сфера студентів, що перебувають в офіційному шлюбі відрізняється більшою осмисленістю життя та екзистенційною

наповненістю у порівнянні зі студентами, як неофіційного шлюбу, так і без шлюбу. Перебування в офіційному шлюбі передбачає більшу вираженість цінностей «здоров'я», «розвиток», «творчість», «щасливе сімейне життя», «високі запити» та «сміливість у відстоюванні власної думки», у той час як для студентів неофіційного шлюбу є більш важливою життєва сфера «цікава робота». Студенти без шлюбу відрізняються найнижчими показниками

осмисленості життя та екзистенційної наповненості життя, цінностей «щасливе сімейне життя», а також найвищими показниками цінностей «наявність друзів» та «любов».

Сучасний студент, орієнтований на щасливий шлюб – це цілеспрямована особистість, яка добре орієнтована на цілі в своєму майбутньому, активно залучається до самого процесу досягнення цих цілей, та бере відповідальність за результат на себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дорожко І. І. Вища освіта у глобальних викликах ХХІ століття / Дорожко // Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів : теорія і практика : матер. II міжнар. наук-практ. конф., 11 квіт. 2017 р. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди ; [редкол. : О. А. Андрущенко (голов. ред.) та ін.]. Харків : ХНПУ, 2017. С. 5–8.
2. Мороз Р.А. Сімейні наративи як засіб організації сімейної системи та усвідомлення сімейного досвіду. Збірник наукових праць. Психологічні науки. Випуск 2. 12 (103). С. 129–135.
3. Седих К.В. Психологія взаємодії систем: сім'я та освітні інституції / К.В. Седих. Полтава: Довкілля-К, 2008. 228 с.
4. Сосніхіна С.Є. Структура ціннісно-сислової сфери студентів з різним сімейним статусом. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису: дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Харків, 2017. 273 с.
5. Сошина Ю.М. Оцінка ефективності програми формування ціннісно-сислових настановлень. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2016. Вип. 53. С. 220–228.
6. Хомуленко Т.Б., Поденко А.В., Моргунова Н.С. Психологія праці та організаційна психологія. Навчально-методичний посібник. Х.: ХНАДУ, 2009. 280 с.